

УДК [025.5:004:002]:001.89](477-2)

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2023.55.13450>

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕКИ: ОКРЕСЛЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА НАПРЯМІВ

Олена ПОСТЕЛЬЖУК

Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”,

Дубенська філія

вул. Шевченка, 14, Дубно, 35600, Україна,

e-mail: olena.postelzhuk@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0006-2961-792X>

У статті досліджено термінологічні підходи до визначення понять “інформаційно-аналітична діяльність” та “інформаційно-аналітична діяльність бібліотеки”. Розглянуто місце інформаційно-аналітичної діяльності в роботі бібліотеки. Запропоноване власне тлумачення поняття “інформаційно-аналітична діяльність бібліотеки” та окреслено її напрями: аналіз широкого спектру питань та підготовка інформаційно-аналітичної продукції; інформаційно-аналітичне забезпечення науково-дослідної діяльності; аналіз розвитку бібліотечної сфери регіону.

Ключові слова: інформаційно-аналітична діяльність, бібліотечна діяльність, термінологія документознавства.

На сьогодні в Україні дослідження поняття “інформаційно-аналітична діяльність бібліотек” перебуває на етапі становлення. Існує низка підходів до його тлумачення. Поки що недостатньо опрацьованими залишаються як зміст цього терміна, так і основні принципи та напрями відповідної діяльності бібліотек. Мета цього дослідження – розглянути термінологічні підходи до визначення поняття “інформаційно-аналітична діяльність бібліотеки” й окреслити її напрями та етапи.

Питання інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек (далі – ІАД) як напрямку їхньої діяльності й творення нового знання досліджують українські науковці Валерій Горовий¹, Тетяна Гранчак², Валентина Ільганаєва³, Людмила Філіпова, Ірина Захарова⁴, Олексій Кобелєв⁵, Валентина Пальчук⁶, Марина Сорока⁷, Олександр Карпенко⁸, Сергій Телешун⁹ та інші.

¹ Валерій Горовий, *Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс* (Київ: НБУВ, 2010).

² Тетяна Гранчак, *Бібліотека і політична комунікація* (Київ: НБУВ, 2012).

³ Валентина Ільганаєва, “Аналітика в структурі бібліотечної діяльності,” *Вісник Харківської державної академії культури* 23 (2007): 109–117.

⁴ Ірина Захарова і Людмила Філіпова, *Основи інформаційно-аналітичної діяльності* (Київ: Центр учбової літератури, 2013).

⁵ Олексій Кобелєв, *Інформаційна аналітика в структурі бібліотечної діяльності в Україні* (Харків: Харківська державна академія культури, 2012).

У європейських країнах ця наукова галузь формувалася поступово, враховуючи більш сталу і стабільну ситуацію у розвитку суспільства, натомість становлення російської інформаційної аналітики, або ІАД як особливої галузі діяльності, як зазначає Н. Сляднева, проходило в найкоротші терміни, в обстановці максимальної інтенсифікації всіх процесів і загострення багатьох проблем. Н. Сляднева дає таке визначення: “Інформаційна аналітика займається виробництвом нового знання на основі переробки наявної інформації з метою оптимізації прийняття рішень. Сучасна інформаційна аналітика – складна комплексна діяльність, що базується як на природному інтелекті, так і на комп’ютерних технологіях керування інформаційними масивами, методах математичного моделювання процесів тощо”¹⁰.

Досліджуючи суть поняття “ІАД”, Олексій Кобелев зазначає, що визначення і зміст цієї діяльності розкриваються через розуміння складових “інформаційна” та “аналітична”. Це певною мірою підтверджується тим, що

“об’єднання інформаційних й аналітичних методів діяльності в один технологічний процес інформаційно-аналітичного забезпечення надає можливість визначити принципи інформаційної аналітики. Якщо раніше термін «аналітика» застосовувався самотійно, то сьогодні в інформаційному суспільстві все частіше до нього додається слово «інформація» і він вживається вже як новий термін «інформаційно-аналітична діяльність»»¹¹.

Дослідник підкреслює, що інформаційна діяльність забезпечує радикальну інтенсифікацію суспільного виробництва через використання інформаційних технологій, вихід суспільства на передовицю за продуктивністю праці, широке впровадження автоматизованих виробництв, зростання ваги творчості в роботі, перехід до сучасних моделей діяльності та життя людей, що характеризуються, насамперед, високим рівнем інформаційно-організаційного комфорту, доступністю й ефективністю використання величезних інформаційних багатств.

Такого самого погляду дотримуються Людмила Філіпова та Ірина Захарова. Науковці вважають, що сутність інформаційно-аналітичної діяльності полягає в застосуванні на стадії впорядкування (інформаційна складова) методів аналітичної обробки інформації та методів аналізу на базі

⁶ Валентина Пальчук, *Бібліотеки в інформаційно-аналітичному забезпеченні органів державної влади* (Київ: НБУВ, 2014).

⁷ Марина Сорока, *Національна система реферування української наукової літератури* (Київ: НБУВ, 2002).

⁸ Олександр Карпенко, “Понятійно-категоріальний апарат науки державного управління у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади,” *Державне управління та місцеве самоврядування* 2 (2) (2009): 139–150.

⁹ Сергій Телешун та ін., уклад., *Практичні елементи інформаційно-аналітичної роботи: методичні рекомендації* (Київ: Видавництво НАДУ, 2007).

¹⁰ Наталя Сляднева, “Информационно-аналитическая деятельность: проблемы и перспективы,” *Информационные ресурсы России* 2 (2001): 14–21.

¹¹ Олексій Кобелев, “Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек як соціокомунікаційний феномен,” *Вісник Книжкової палати* 10 (2009): 22–25.

інформаційних знань, підготовлених завдяки інтелектуальній обробці (аналітична складова) інформаційних масивів. Це свідчить про наявність в ІАД двох стадій опрацювання інформації: на етапі формування структурованої інформації та на етапі здійснення системного аналізу практичної діяльності для прийняття рішень¹². Також дослідники підкреслюють, оскільки інформаційно-аналітична діяльність має багато тлумачень, то її можна розглядати у різних аспектах. Інформаційний підхід до ІАД дозволяє відносити її до напряму інформаційної діяльності, зокрема, трактувати як комплексну інформаційну діяльність, що застосовує засоби та методи науково-інформаційної діяльності та інформатики. Дослідження змісту ІАД з точки зору аналітичної роботи надає інший акцент: її трактують як творчу аналітичну діяльність, призначену для оцінювання інформації та підготовки прийняття рішень; як сукупність процесів семантичної обробки даних, у результаті чого розрізнені дані перетворюються на закінчену інформаційну продукцію – аналітичний документ. Науковці підкреслюють, що поділ між двома цими складовими (видами) ІАД є умовним і можливим лише на рівні абстрагування, в теоретичній площині¹³.

У 2010 р. Галина Сілкова виводить таке визначення: *“Інформаційно-аналітична діяльність – це вид інформаційної діяльності, спрямованої на інформаційне забезпечення управлінської сфери шляхом якісно-змістового перетворення вихідної інформації з метою розробки варіантів управлінських дій”*. Основою поняття ІАД, як зазначає дослідниця, критерієм її відокремлення від інших видів діяльності, є інформаційно-аналітичні дослідження. Також Г. Сілкова влучно підкреслює, що трактування терміна “інформаційна аналітика” коливається від ототожнення з ІАД до використання його як синоніма “інформаційно-аналітичних досліджень”¹⁴.

Авторський колектив у складі Сергія Телешуна, Олексія Титаренка, Ігоря Рейтеровича та Сергія Вирового пропонує трактувати поняття “інформаційно-аналітична діяльність” так само, як його подає Г. Сілкова¹⁵, тобто як особливий напрям інформаційної діяльності, пов’язаний із виявленням, опрацюванням, збереженням та поширенням інформації переважно у сфері управлінської, політичної та економічної діяльності¹⁶.

Олександр Карпенко, аналізуючи місце інформаційно-аналітичної діяльності в системі державного управління, вважає, що інформаційно-аналітична діяльність у державному управлінні – це комплекс дій фахівця-аналітика у сфері державного управління, політики, економіки, що пов’язаний

¹² Людмила Філіпова і Ірина Захарова, “Аналітична складова інформаційної діяльності: уточнення сутності, ознак, процесів,” *Вісник Харківської державної академії культури* 28 (2009): 44–46.

¹³ Захарова і Філіпова, *Основи інформаційно-аналітичної діяльності*, 39.

¹⁴ Галина Сілкова, “До питання формування терміносистеми інформаційно-аналітичної діяльності,” *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань* 4 (2010): 63–66.

¹⁵ Галина Сілкова, “Інформаційно-аналітична діяльність як напрям інформаційної діяльності,” *Вісник Книжкової палати* 3 (1999): 15–16.

¹⁶ Телешун та ін., *Практичні елементи інформаційно-аналітичної роботи*.

із виявленням, отриманням, ознайомленням, обробкою, опрацюванням первинних даних та відомостей з метою перетворення їх на необхідні знання, для забезпечення прийняття управлінських рішень¹⁷.

Натомість Марина Сорока констатує, що інформаційно-аналітична діяльність використовує методику та результати роботи таких видів інформаційної діяльності, як бібліографічна та науково-інформаційна, і є їх логічним продовженням¹⁸.

Отже, інформаційно-аналітична діяльність використовується не тільки у сфері управлінської, політичної та економічної діяльності. Одним із завдань сучасної бібліотеки є інформаційно-аналітичне обслуговування користувачів.

Уведений в дію 2009 р. ДСТУ 5034:2008 “Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять” дає таке визначення: “ІАД – це науково-інформаційна діяльність, спрямована на аналітико-синтетичне опрацювання документів”¹⁹. Для розуміння його суті слід звернутися до термінів “науково-інформаційна діяльність” та “аналітико-синтетичне опрацювання документів”. Останнє поняття подане як “аналітико-синтетична обробка науково-технічної інформації” й трактується як “процес обробки інформації шляхом аналізу та синтезу змісту документів з метою одержання необхідних відомостей, а також шляхом їх класифікації, оцінки, співставлення і узагальнення”²⁰. Ця дефініція вказує на доволі вузьку сферу застосування визначеного поняття.

Таке досить широке різноманіття поглядів на ІАД показує, наскільки неоднозначний зміст можна вкладати в цей термін. Це дає безкрайне поле для діяльності науковців щодо вдосконалення терміносистеми та практичних методів інформаційно-аналітичної діяльності бібліотечної галузі.

Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек сформувалась і виокремилась як самостійний напрям інформаційної роботи у ХХ ст. Нині її роль у забезпеченні суспільних інформаційних потреб посилюється, насамперед через наявність доступу до величезних масивів інтелектуальних інформаційних ресурсів у фондах бібліотек.

У 2007 р. В. Ільганаєва визначила, що інформаційна аналітика у структурі бібліотечної діяльності має три контури: І-й – рівень підготовки управлінських рішень у своїй сфері; II-й – узагальнення підходів до аналізу інформації, що циркулює в суспільстві на різних рівнях його функціонування, і створення інформаційно-аналітичних продуктів для використання у різних галузях; III-й – рівень опрацювання знань, який виявляється через нову організацію праці – аналітика, нові технології, нові продукти – і практично є переходом до іншої роботи та діяльності²¹.

¹⁷ Карпенко, “Понятійно-категоріальний апарат,” 139–150р.

¹⁸ Сорока, *Національна система реферування*..

¹⁹ ДСТУ 5034:2008. *Інформація і документація. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять* (Київ: Держспоживстандарт України, 2009), 7.

²⁰ Там само, 4.

²¹ Ільганаєва, “Аналітика в структурі бібліотечної діяльності,” 109–117.

Робота інформаційно-аналітичних структур на базі наукових бібліотек забезпечує насамперед розв'язання таких завдань:

- отримання достовірної та об'єктивної інформації про перебіг суспільних процесів, зокрема і в регіональному аспекті;
- виявлення суспільно-політичних, соціально-економічних, наукових та інших проблем;
- моніторинг інформаційного простору;
- системний аналіз одержаної інформації;
- забезпечення органів управління, установ та організацій, громадян інформацією, одержаною під час моніторингу;
- виявлення чинників, що викликають суспільно-політичні, економічні й соціальні загрози сьогодні та в перспективі²².

О. Кобелев вважає, що перспективи подальших досліджень ІАД бібліотек, як складової нової соціально-комунікаційної реальності, зумовлені процесами інтелектуалізації суспільної діяльності, формуванням потреб прийняття рішень на різних рівнях суспільної організації буття людини, актуалізацією інформаційних ресурсів суспільства і підвищенням вимог до діяльності бібліотек як елементу інформаційної інфраструктури, в динамічних умовах інформаційного суспільства²³.

Спробуємо дати власне трактування поняття. Якщо врахувати визначення за проектом Державного стандарту “Науково-інформаційна діяльність”, “ІАД – це створення нового знання на основі якісно-змістовного опрацювання документної інформації з метою оптимізації прийняття рішень”²⁴. Варто також пам'ятати, що сьогодні бібліотеки займають нову нішу в суспільній діяльності, що насамперед пов'язано зі створенням веб-сайтів та поширенням ІАД за межі бібліотеки за допомогою Інтернету. Вважаємо, що при визначенні суті ІАД бібліотеки цей важливий аспект не можна ігнорувати.

Враховуючи загальний погляд на інформаційно-аналітичну діяльність як поєднання процесів аналізу наявної інформації та створення на її підставі нової, пропонуємо таке трактування: інформаційно-аналітична діяльність бібліотеки – це діяльність, спрямована на створення нової інформації на підставі аналізу документальних джерел для забезпечення інформаційних потреб користувачів у традиційному та електронному режимі доступу, а також для прийняття управлінських рішень самої бібліотеки. Під “ноювою інформацією” варто розуміти інформаційний продукт як результат ІАД. Для того, щоб визначити, які різновиди інформаційних продуктів могли би задовольнити потреби користувачів повністю, а які частково, звернемося до поняття інформаційної продукції та підходів до її класифікації.

²² Галина Булахова, “Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек як форма творення наукового знання,” *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського* 25 (2009): 328–330.

²³ Кобелев, “Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек,” 22–25.

²⁴ ДСТУ:2004. *Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення: (проект, перша редакція)* (Київ: Держспоживстандарт України, 2003).

Виходячи з цього поняття, спробуємо виокремити напрями ІАД бібліотеки.

Перший напрям – аналіз широкого спектру питань суспільно-політичного, економічного та культурного розвитку регіону, підготовка відповідної інформаційно-аналітичної продукції (далі – ІАП), спрямованої на задоволення інформаційних потреб користувачів у цих сферах.

Першим етапом ІАД у цьому напрямі є збирання, обробка, аналіз, систематизація інформації. Зараз процес збирання може відбуватися як вручну, так і автоматизовано, і потужні бібліотечні установи надають перевагу другому варіанту. Це стосується й обробки та аналізу. Однак, на наш погляд, для забезпечення достовірною, релевантною інформацією запитів користувачів (для прийняття управлінських рішень) краще використовувати інтелектуальну та творчу діяльність фахівців – інформаційних аналітиків. При інтелектуальному опрацюванні інформації людина звертає увагу на факти, які можуть стати вкрай важливими для прийняття управлінських рішень, а при автоматизованій обробці ми отримуємо лише загальні формальні дані, й це не завжди є найкращим результатом.

Другим етапом першого напрямку ІАД бібліотеки є підготовка ІАП. Це доволі важливий етап, який потребує кропіткої, чіткої і високопрофесійної праці, адже він передбачає підготовку висновків і прогнозів.

Другий напрям – інформаційно-аналітичне забезпечення науково-дослідної діяльності, підготовка ІАП науково-інформаційного характеру. Цей напрям найбільше відповідає особливостям саме інформаційно-аналітичної діяльності наукових бібліотек.

Зазвичай, коли говорять про ІАД бібліотек, мають на увазі забезпечення інформаційних потреб користувачів різнотипною інформацією та підготовку ІАП. Але не слід забувати, що бібліотеки – це також установи, які потребують прийняття управлінських рішень для вирішення проблемних питань та розвитку в майбутньому, а також для прогнозування складних ситуацій і шляхів виходу з них. Тому пропонуємо виділяти ще один, *третій напрям* ІАД бібліотеки – аналіз розвитку бібліотечної сфери регіону, підготовка ІАП, спрямованої на оптимізацію внутрішньобібліотечної діяльності.

Зазначимо, що діяльність за всіма напрямками ІАД бібліотеки може втілюватися в аналізі документних потоків і масивів, формуванні документних фондів, створенні інформаційно-пошукових систем, підготовці різноманітних бібліографічних показників, фактографічних довідок, написанні рефератів та оглядів, редагуванні, рецензуванні і перекладі текстів тощо, що є різновидами ІАП.

Отже, розкриття суті інформаційно-аналітичної діяльності бібліотеки та вкорінення цього поняття в науковому тезаурусі поки що знаходиться на початковому етапі розвитку, так само як визначення принципів та напрямів ІАД у діяльності бібліотечних установ, але поступово цей напрям бібліотечної діяльності розвивається і потребує однозначного трактування та планування, використання нових підходів і технологій.

REFERENCES

- Bulakhova, Halyna. "Informatsiino-analitychna diialnist bibliotek yak forma tvorennia naukovooho znannia." *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho* 25 (2009): 328–330. (in Ukrainian).
- DSTU 5034:2008. *Informatsiia i dokumentatsiia. Naukovo-informatsiina diialnist. Terminy ta vyznachennia poniat*. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy, 2009. (in Ukrainian).
- DSTU:2004. *Naukovo-informatsiina diialnist. Terminy ta vyznachennia: (proekt, persha redaktsiia)*. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy, 2003. (in Ukrainian).
- Filipova, Liudmyla and Iryna Zakharova. "Analitychna skladova informatsiinoi diialnosti: utochnennia sutnosti, oznak, protsesiv." *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury* 28 (2009): 44–46. (in Ukrainian).
- Horovyi, Valerii. *Sotsialni informatsiini komunikatsii, yikh napovnennia i resurs*. Kyiv: NBUV, 2010. (in Ukrainian).
- Hranchak, Tetiana. *Biblioteka i politychna komunikatsiia*. Kyiv: NBUV, 2012. (in Ukrainian).
- Ilhanaieva, Valentyna. "Analityka v strukturi bibliotechnoi diialnosti." *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury* 23 (2007): 109–117. (in Ukrainian).
- Karpenko, Oleksandr. "Poniatiino-katehorialnyi aparat nauky derzhavnoho upravlinnia u sferi informatsiino-analitychnoho zabezpechennia diialnosti orhaniv vykonavchoi vlady." *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia* 2 (2) (2009): 139–150. (in Ukrainian).
- Kobieliev, Oleksii. "Informatsiino-analitychna diialnist bibliotek yak sotsiokomunikatsiinyi fenomen." *Visnyk Knyzhkovoï palaty* 10 (2009): 22–25. (in Ukrainian).
- Kobieliev, Oleksii. *Informatsiina analityka v strukturi bibliotechnoi diialnosti v Ukraini*. Kharkiv: Kharkivska derzhavna akademiia kultury, 2012. (in Ukrainian).
- Palchuk, Valentyna. *Biblioteky v informatsiino-analitychnomu zabezpechenni orhaniv derzhavnoi vlady*. Kyiv: NBUV, 2014. (in Ukrainian).
- Silkova, Halyna. "Do pytannia formuvannia terminosystemy informatsiino-analitychnoi diialnosti." *Terminolohiia dokumentoznavstva ta sumizhnykh haluzei znan* 4 (2010): 63–66. (in Ukrainian).
- Silkova, Halyna. "Informatsiino-analitychna diialnist yak napriam informatsiinoi diialnosti." *Visnyk Knyzhkovoï palaty* 3 (1999): 15–16. (in Ukrainian).
- Sliadneva, Nataliia. "Informatsionno-analitieskaia deiatelnost: problemy i perspektivy." *Informatsionnye resursy Rossii* 2 (2001): 14–21. (in Russian).
- Soroka, Maryna. *Natsionalna systema referuvannia ukrainskoi naukovoï literatury*. Kyiv: NBUV, 2002. (in Ukrainian).
- Teleshun, Serhii, Oleksii Tytarenko, Ihor Reiterovych, and Serhii Vyrovyi., comps. *Praktychni elementy informatsiino-analitychnoi roboty: metodychni rekomendatsii*. Kyiv: Vydavnytstvo NADU, 2007. (in Ukrainian).
- Zakharova, Iryna, and Liudmyla Filipova. *Osnovy informatsiino-analitychnoi diialnosti*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2013. (in Ukrainian).

**INFORMATIONAL AND ANALYTICAL ACTIVITY OF A LIBRARY:
DETERMINATION OF CONCEPT AND DIRECTIONS**

Olena POSTELZHUK

Open International University of Human Development “Ukraine”,
Dubno branch

14 Shevchenko str., 35600, Dubno, Ukraine,

e-mail: olena.postelzhuk@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0006-2961-792X>

The article explores terminological approaches to defining the concepts of “information and analytical activity” and “information and analytical activity of the library”. The place of information and analytical activity in the work of the library is considered. The proper interpretation of the concept of “information and analytical activity of the library” is proposed and its directions are outlined: analysis of a wide range of issues and preparation of information and analytical products; information and analytical support of scientific and research activities; analysis of the development of the library sphere in the region.

Keywords: information and analytical activity, library activity, terminology of document science.

Стаття надійшла до редколегії 07.09.2018

Стаття прийнята до друку 15.04.2019